

מנדי גור

מברגז-בלוז לברגז-בלוז

מנדי גור (ג'ובר), חבר קיבוץ דליה, נולד בביסטריצה אשר בטרנסילבניה, שבמלחמת העולם השנייה עברה לשלטון הונגריה. עם השתלטות הגרמנים על הונגריה נאסר מנדי גור באפריל 1944 וצורף למשלוח הראשון של יהודי הונגריה שגורש לאושוויץ. ביוני 1949 עלה לישראל. לאחר זמן העלה את זמירותיו על הכתב. המתפרסם כאן הוא קטע מכתביו למקיף הנמצא בארכיון "מורשת".

ינואר 1945

...מיים ליום גברה הסתהות במחנה. הצבא האדום עמד במרחק 60 ק"מ מאתנו וחיליהאוויר של מעצמות המערב פעל כמעט ללא הפרעות בשמי גרמניה. אך הגרמנים המשיכו להילחם ואף הגבירו את השמירה עלינו, כאילו אנתנו עכשיו הנכס החשוב ביותר שעוד נותר להם.

בבחינה ובקדחתנות הם התכוננו לפינוי המחנה כדי להקדים את הרוסים המתקדמים. מסודרים בשורה עורפית ארוכה, שוטרים עם נשק אוטומאטי וכלבים משגי הצדדים, בקור עז של חודש ינואר, יצאנו את שער מחנה ויסטג'רסדורף. יותר משמונה חודשים הייתי כלוא כאן — לאחר שנתמזל מזלי לצאת מאושוויץ לאחר שהיה של שלושה ימים בלבד.

המיועד התחיל בשלוח, לא הרחק מהבליהסקוטים שבגבול צ'כוסלובקיה, בדרך ראינו חיילים גרמנים עוסיקים בהקמת מכשולים לעצירת הצבא האדום. כשעברנו את העיירה פרשניץ נתקלנו בהמון אזרחים גרמנים הבורחים מפחד הרוסים ופניהם מערבה. לקראת ערב הגענו לכפר מאוכלס גרמנים, ובמבנים של האיכרים העברנו את הלילה. עם בוקר, לאחר צעידה של שעותיים, הופיע רץ גרמני על אופגנו ומסר משהו למפקד המסע. הלז פקד עלינו לחזור לכפר ממנו יצאנו, ולאחוז מתבן. למחרת נשנה אותו הדבר. כשבוע ימים נשארו תקועים במקום תחת שמירתם הקפדנית של החיילים הגרמנים, שתפקידם היה להעביר

אותנו מערבת, סבלנו מרעב. לא ידענו היכן החזית. לא שמענו קולות ירי ואפילו לא תדים של מטחי תותחים. לפי שיקולינו כל נסיון להימלט מהמקום דמה להתאבדות ודאית.

כעבור שבוע יצאנו שוב לדרך. לאחר צעידה של יום תמים הוכנסנו בערב למבנה ששימש בית-חרושת לייצור מטוסים שלא עבדו בו יותר. מכונות משוכללות ומבריקות עמדו במקומן ללא נוע. עשינו בהן את צרכינו בסיפוק רב, כי סגרו עלינו את הדלתות.

עם בוקר צעדנו שוב עד שהגענו לתחנת-הרכבת. קיבלנו אוכל: כיכר לחם אחת לשלושה אנשים וקופסת שימורים, גם היא לשלושה. הועלינו לקרונות-משא. הם היו פתוחים כלפי מעלה. ישבנו על ריצפת הקרון ורגלינו כסופות וצמודות לגוף. לא היה מקום ליישרן ולהניחן על הריצפת. על ראשינו ועל גופינו ירד שלג. שמונת ימים ושמונה לילות עבר עלינו ברכבת זו. אוכל לא קיבלנו במשך כל הזמן. לא הורשינו לרדת מן הקרון. רגלינו נשארו כל אותו זמן באותה תנוחה והשלג לא פסק לרדת.

תחלשים בינינו החלו מתים. לא היה כבר קרון ללא מתים. הרכבת היתה נעצרת עכשיו פעם ביום. היו מורידים ממנה את המתים ומשאירים את גופותיהם בצדי הדרך. מיספרם גדל מיום ליום. הפחד שאיש לא יצא חי מכאן התחיל להשתלט על כולנו. איש מאתנו לא ידע לאן מובילה הנסיעה הזאת וכמה זמן היא עוד תארך. וכאשר נעצרה הרכבת, כעבור שמונה ימים, איפה שהוא בצפון-מערב גרמניה — רבים מאתנו נשארו מוטלים בשלג בצדי הדרך, ואלה שנותרו היו מורעבים, ספוגים קור ורגליהם כואבות ורפות.

אינני יודע אם היה זה ערב או לילה כאשר הורדנו מן הרכבת. הכל היה מכוסה שלג והקור כאילו התעצם; והיה עלינו לצעוד בשורה, שעות ארוכות, בתוך השלג הגבוה, וכל כמה צעדים דרכו רגלינו על גופת אחד מחברינו, שלא עמד לו כוחו להמשיך וללכת.

בסוף הדרך הוו, שלכל אורכה היו מוטלים חברינו המתים, הגענו לשער של מחנה. היינו בברגן-בלזן. אף אסירים ותיקים, שראו כבר הרבה ושטעו לא פחות, הוכו בתלם למראה המחנה הזה. כאילו נמצאנו בממלכתו של מלאך-המוות. לאן שפנו עינינו היו מוטלות וי-על-גבי-ו, בערימות גדולות, גופות אדם ללא-ספור. הוכנסנו לצריף. עם בוקר הוצאנו למסדר, ואז הודעו עלינו מחדש. החברים שלנו, אלה שאתמול בלילה נפלו מאפיסת כוחות ונותרו מוטלים בשלג לאורך הדרך, נמצאו עתה כאן. הם נאספו במשאיות והובאו לחצר הזאת. מוטלים היו על האדמה, בשלג, כשרבים מהם עריין משרפרים. אני הכרתי את האנשים: הייתי יחד אתם באשוויץ ובויסקגן-רודרף. הם לא היו חולים. אילו היו מכניסים אותם לתוך בית ומאכילים אותם בקצת אוכל הם, היו בוחדי מתאששים. כשעמדנו במסדר המפירה, ניסו עוד אחדים מהם להיכנס בוחילה לבין שורותינו. ראיתי בחור אחד, צעיר גבוה, שהצליח לקום על רגליו וללכת. הוא הגיע קרוב למקום בו עמדתי. מהפנים הקפואות הביטו עיניים שעוד נשמר בהן זיק של חיים ותקווה. כשהגיע הוא קרס תחתיו, ושוב גררוהו לערימת המתים.

באותו בוקר הוצאת הקבוצה שלנו מברגן-בלזן. שמחנו. לא ידענו אז שעתידיים אנו לחזור הנה שנית.

*

העיר הילדסהיים הייתה תחנתנו החדשה. היינו כעת 500 איש. אני יודע בוודאות שבעובדנו את ויסטגרסדורף מצינו לא פחות מ-800 איש. השמחה שזכיתי לצאת חי מברגן-בלזן עוררת את חושי, לבי נפתח למראה הגוף ויופיה של עיר זו, על רחובותיה הרחבים, בנייניה המשופעים במעשי אומנות, על שלוותה ושלמותה. באותו שבוע של נסיעה ברכבת עברנו את גרמניה לרוחבה וראינו ערים רבות הרוסות מהפצצות-אוויר. במרכז העיר התנוסס ה"קונצרט-האוס", אולם הקונצרטים החדש והמפואר. באולם זה, שעל ריצפתו פוזר קש, התמקמנו, ומכאן יצאנו לעבודה אל תחנת-הרכבת. תחנת הילדסהיים שימשה צומת-דרכים חשוב, ודרכה עברה אספקה לכל החזיתות. התחנה הייתה הרוסה לחלוטין. שרידי קרונות, מסילות מעוקמות או מורמות בחצי קשת לגובה — רק אלה נותרו ממנה. מצאנו אלפי אנשים שהובתלו הנה כדי לתקן במהירות את התחנה. היו ביניהם שבויי-מלחמה אנגלים, צרפתים, כושים והודים. תחת סקודות זירוז של הגרמנים עמלו אלפי ידיים על שיקומה של התחנה.

והנה יום אחד, בשעה שאנו דופקים במכושים באדמה, נתגלה לעינינו חומר חם ומזרז כעין זכוכית. חיש התברר שאין זה אלא סוכר. סוכר אמיתי. הפצצות פגעו ברכבת-מזון שמועד היה להישלח לחזית. הסוכר נמס מהחום הרב והפך לגושים גדולים. במקום אחר גילינו תפוחי-אדמה, "צלילים" שעדיין שמרו על טריותם ואף גושים צהובים של ביצים, מטוגנות.

אכלנו ואכלנו מכל המשעמים האלה שבאו לנו במפתיע, והיתה לנו הרגשה שהנה אנו מתחזקים וצוברים כוח לבאות. ואם בוויסגרסדורף חשבתי על אבותינו שבנו ערי מסכנות במצרים, עכשיו זכרתי את הסן אותו אכלו במדבר.

הגרמנים לא הפריעו לנו לאכול מן המזון שעל האדמה, אך אסרו לקחת דברים שלמים. היה בינינו גער יהודי כבן שש-עשרה מיוגוסלאביה, שהגיע יחד עם אביו. הנער מצא קופסת סיגורים ולקח אותה. הגרמני שהשגיח בדבר שלף את אקדחו וירה. הנער נפח את נשמתו לעיני אביו ולעיני כולנו.

המטוסים של בנות-הברית חגו מעלינו יום-יום. לשמע האזעקות תיינו רצים עם השומרים הגרמנים למקום מרוחק. אך המטוסים לא הטילו פצצות והריצות התכופות והממושכות גרמו לנו סבל רב. העזנו לבקש מהגרמנים ששטרו עלינו — כ-100 איש בערך — לא לרוץ כל-כך רחוק, אלא להישאר בקירבת התחנה, בשטח הפארק העירוני, כי ממילא אין הם מפציצים. להפתעתנו, הם הסכימו לכך; סימן שגם הם היו עייפים.

עבודת השיקום התקדמה. נעלמו הבורות והגרוטאות. התחלנו כבר לתניח פסים חדשים — והנה שוב מטוסים ושוב אזעקה. והפעם אנו רצים יחד עם השומרים אל הפארק הקרוב. היו שם גם מקלטים, אבל בשביל גרמנים בלבד. שומרים עמדו בפחיתותם. אנו ישבנו על האדמה בין הצצים ואפילו נתנינו. ראינו להק מטוסים טס די נמוך — ושמחתי לראותם כה מקרוב — ולפתע הפצצות.

מבלי לחשוב רצנו אל המקלט הקרוב ופרצנו פנימה. פניעה ישירה בתקרת המקלט ומערבולת של אש, אבנים וזעקות אדם. הצלחתי להימלט. מסביבי היה הרס. תחנת הרכבת בערה. באחד המקלטים נהרגו כ-80 גרמנים (אנו צווינו אחרי-כך לפנות את המקלט!). הנאצים גייסו עכשיו את כל תושבי העיר לפינוי ההריסות, ובעיקר לשיקומה והפעלתה של תחנת הרכבת.

מצאתי עצמי עובד סמוך לגרמנים, אורחי הילדסהיים. הם היו כאילו מוכי-הלם. אולי סוף-סוף הבינו שהרייך שלהם מתפורר. רובם שתקו. אך היו גם כאלה שהתחילו לדבר.

גם ה"קונצרט-האוו", ששימש לנו מקום מגורים, נהרס כולו. אך הגרמנים לא ויתרו עדיין על שיקום התחנה. הם העבילו אותנו מחוץ לעיר ובקירבת הנחל מתחת לכיפת השמים קבעו לנו את "מקום מגורינו". לשנו כאן, על האדמה הרטובה, בלילות הקור של חודש מארס, ללא כיסוי ראוי לגופנו.

חליתי אז בדלקת-שקדים קשה וקדחת. ידעתי שאם אמשיך בשכיבה על האדמה הרטובה — לא אוכל לקום יותר. ישבתי, איפוא, על התיכת קרטון ומקלון ביד, משענת לראשי הקודח. עברתי כך לילה ועוד לילה ועוד לילה — ומחבוקר ועד לערב עבודה מפרכת בתחנה. קולי אבד לי, חשתי שכוחותי כלים משעה לשעה, אך כל חושי היו עדיין דרוכים בהתקלי בגרמנים. מאמצי היו מכוונים שלא לעורר את תשומת-לבם לנעצי הנואש. בוקר אחד התעוררתי מהשינה על הקרטון בשיעול עז, פרץ של מוגלה נשפך מגרוני. ניצלתי.

כאן, על שפת הנהר, נפטר מחולשה חברי הוותיק, יחד אתו נשאתי ברולים כבדים ב"אייזן-קומאגדו" בוויססגירסדורף. זכרתי כמה מדוכא הייתי באותם ימים וכיצד הוא ניסה לעודד את רוחי; שאמשיך לקוות, ביקש. עכשיו, אני הוא זה שגברתי את גופתו הצדה!

יוצאים את הילדסהיים

בוקר אחד הגיע משמר גרמני מתוגבר אל שפת הנהר ובמקום להעבילנו לעבודה, כרגיל, סידרו אותנו בשורות לקראת מסע. הם ויתרו סוף-סוף על הפעלת תחנת הרכבת ואנו הסקנו מכך שמצבם הולך ומחמיר מיום ליום וכי התחיל שלב נוסף בהתפוררותו של הרייך.

נזכרתי אז בדברים שאמר לי פעם גנרל ה"ס.א.", שישב מולי בתחתונים ואני תיקנתי את מכנסיו: "אם אנו נמצא במלחמה — אתם תישארו בחיים; אך אם נפסיד — אתם לא תהיו יותר".

למעשה הם כבר הפסידו מומן את המלחמה. אבל בדומה לאותם הפרשעים המפחדים מפני העונש, הם המשיכו לזרוע מוות והרס. יחסם כלפינו, תאסירים, נהיה נוקשה ואכזרי מיום ליום.

עעדנו שוב, ואני עייף וחלש לאחר המחלה ואין בי כוח להמשיך וללכת ולא לפגור. כל מי שכשל וגפל — נורה למוות ב"במקום. אם לא הייתי בין אלה, הרי

זה רק הודות לחברי, שתמכו בי כל הדרך, והיו עוזבים אותי רק כשהיה מתקרב גרמני — כדי לאחוז בי שוב כשהלו התרחק.

עם רדת החשכה נמצאנו בשדה פתוח, הפקודה אמרה לשכב על האדמה — ושומר להתרוסס! בקירבתי שכב נער רוסי צעיר. ראיתי אותו מתרוסס קמעה ומיד גופל מת מפגיעת כדור.

גרמנתי, וכשתעוררתי מצעקות הגרמנים שבאו לארגן אותנו להמשך המסע, הרגשתי כעין שיתוק במחצית גופי ולא יכולתי לקום מהאדמה. הנה הגיע סופי, הרחתי, גופי ירקב פה בצד הדרך — במקום שאפילו את שמו איני יודע — איפת שהוא בצפון גרמניה... הישועה באה לי שוב מחברי, הם עזרו לי לקום, הם שיפשו את גופי, הם טיפלו בורועי וברגלי ואתם יחד צעדתי כל היום כשהם הומכים בי רוב הזמן.

בערב נמצאנו בכפר כלשהו, דחוסים במתבן אותו סגרו עלינו. לא היה מקום לשבת או לשכב. המון אדם עמד על רגלי — הצפיפות מנעה נפילה, ויצרה כעין תנועה גלית מזוהה של גופות — מתנועעים הנה ונהנה, רגלי לא נשאו אותי יותר ורק תשוקה אחת מילאה את כל גופי — לשכב, לחוש את האדמה תחת. כבר לא הייתי מסוגל לחשב שאם אשכב לבטח אָרֶס. הרצון להניח את גופי היה חזק מכל היתר והוא גבר. האנשים דרכו על גופי, על ראשי ועל פני ולא חשתי כאבים. שלושה מזוהה השתלטה עלי.

בא תבוקר ואני עוד בין החיים. ד"ר שיינפלד צועד קרוב אלי. הוא רופא יהודי ידוע מבדאפשט, איש מכובד במפלגות השמאל, כבן 50 או 55. היינו מיודדים, ואני הייתי עוזר לו ככל אשר יכולתי. הנה הוא נמצא בקרבתו ואומר: „הבט על השמש הזורחת מעלינו. האם אין היא מתביישת — כשעל האדמה מתרחש כל זאת?“

בצהריים הגענו למחנה צריפים מגודר היטב, עם מגדלי שמירה מסביב. היה זה מחנה אלם, ע"ש המקום שבקרבתו.

מחנה-ריכוז אלם

באלם כמעט ולא ראינו גרמנים. הכל התנהל כאן על-ידי האסירים, הקאפוס. נמצאו כאן אסירים פוליטיים גרמנים וביניהם קומוניסטים רבים.

הקאפוס העמידו אותנו בשורה. בדקו את „רכושנו“ ולקחו לעצמם כל דבר שמצא חן בעיניהם. לפני נעמד אחד — צעיר יהודי מפולין, הביט בנעלי הצבאיות ותציע לי להתחלף אתו. הוא הבטיח תוספת מרק בתלוקת האוכל.

הסתכלתי בנעליו. הן היו גדולות ממידתי וקרועות לגמרי. בשבריר של שניה היה על מוחי, שהורגל כבר להעריך מצבים ולטיין סכנות לפי חומרתן, להכריע, ומהלך המחשבה היה בערך כך: במיצעים האיסופיים אין חשוב מנעליים. הן טובות עדיין. אם אחליפן בגדולות וקרועות של הקאפוס צפויה לי סכנה בשעת הצעידה. אני חייב לסרב. אסרב — והוא יקח את נעלי בכוח, ואולי גם ירביץ. אני עלול להישאר גם ללא נעליים וגם מוכה. ללא מלה חלצתי את נעלי הטובות. באותו מעמד נשדדו עוד אסירים רבים.

במסדר נשאלנו אם נמצא ביינו קאפו שהתעלל בנו, אחד כזה הוצא מהשורה והקאפוס המקומיים התחילו לתכות אותו. האיש היה גדול וחזק. הוא צעק וצרח, אך הם לא הרפו ממנו. כשנוכחו לדעת שהוא נפח את נשמתו, תלו אותו בשירותים.

הייתי המום. זכרתי את הקאפו הזה מאושרוין ואת התנהגותו הגסה והמרשעת כלפינו. לילה אחד חלמתי שאנו עובדים במקרה ושם אנו הורגים את הקאפו הזה... התעוררתי אז בועקת זעם ואימה.

שיכנו אותנו בצריפים. להפתעתנו מצאנו בהם מיטות. ובמיטות — כינים, גדולות, שמנות, לאלפים. בכל נסיונותי עד כה טרם התנסיתי בהתנפלות מעין זאת על כל חלקי גופי.

העבודה התנהלה בשתי משמרות, 12 שעות כל אחת. טודרתי למשמרת לילה. כשהובלנו לעבודה בפעם הראשונה הגענו לשטח פתוח וריק, ורע בורות גדולים שונצרו לאחר הפצצות להקי המטוסים. תהינו מה הטעם בהפצצת שטח ריק ושומם. במהרה התברר שלא הייתה כאן טעות. המטרות נמצאו מתחת לפני הקרקע. הגרמנים עמדו להקים כאן מפעל תעשייתי חשוב ומוגן. מצאנו אולמות גדולים חצובים בסלע, פרי עבודה קשה ומפרכת שבוצעה כאן עד כה. אסירים רבים מתו או הפכו למוזלמנים. הבלתי-יעילים סולקו ואנו הובאנו לכאן להמשיך במקומם. מצאנו כאן פועלים גרמנים חופשיים שהפעילו מדחסים ופוצצו סלעים. תפקידנו היה להעמיס ולהוציא אבנים בקרוניות, אותן דחפנו בגופנו עד לפתח המתרחש בחוץ נתן את אותותיו גם כאן מתחת לאדמה. הפועלים הגרמנים לא גילו חריצות מיוחדת בעבודתם. בשיחות לא הסתירו את אכזבתם מהפיתור שהוביל את עמם לאבדון.

בסך-הכל שהינו במקום זה רק עשרה ימים. על אף העובדה שמשטר העבודה היה כבר מעורער, מצבנו הגופני הלך והתערער. בגלל הכנים כמעט ולא עצמנו עין. מוזננו היה מנת מרק דליל פעם ביום. לרבים התנפחו הרגליים, כתוצאה מהשהות ברטיבות שבמעמקי האדמה.

במצב זה הוצאנו שוב למסע. רבים כשלו. גרמנים חמושים בנשק אוטומאטי התפידו לשמור עלינו. הדרכים היו מלאות אסירים. כולם צעדו בכיוון אחד. לא ידענו לאן. לפעמים פקדו עלינו מנחה קצרה, כדי להפריד בין ה"טראנספורטים", שלא נתערבב חלילה.

פעם, כשישבנו בצדי הכביש ואנשים עברו על פנינו, שאל האסיר היושב עליידי בקול רם: "מי הם אלה הצועדים ומצין באי ז' חייל גרמני עם אלה עבה בידו קט בכיוון הקול והנחית מהלומה לעברי. בשנייה האחרונה הצלחתי להטות את ראשי וקצה האלה, רק" שרט שריטה בין העין והאוזן. פני נתכסו דם.

שנית בברגן-בלזן

בברגן-בלזן ריכזו הגרמנים את אסירי מחנות-הריכוז שחיו מפוזרים במקומות שונים, וגם אנו הגענו לכאן. המיפגש ה"מחודש" עם המקום הזה הטיל עלי

אימה ופחד. צריפים רבים היו מלאים — מהריצפת וכמעט עד התקרת — בגופות של אסירים.

בחצר מנודרת, בה רוכזנו, לאחר מפקד הספירה, הופיעו לפני רדת החשכה אנשי־קאפו ובעזרת שוטים בעלי כמה רצועות ומשקלות בקציהן, החלו דוחקים אותנו אל הצריף שעמד כאן. הוא נתמלא מיד. לא יכול היה להיות בו מקום לכולם, ואנשים פילסו לעצמם דרך לעמוד — במאבקים קשים ומרים. רבים נדרסו למוות.

בבוקר הוצאנו לעבודה, לאסוף ולהעביר את גופות המתים המונחות בשטח ובתוך הצריפים, אל תוך בור ענק הכרוי בקצה „הרחוב הראשי“ של המחנה. אם בפעם הקודמת כיניתי את ברגן-בלזן „ממלכתו של מלאך־המוות“, עכשיו היינו אנו לעבדיו.

„עבדנו“ בצוותים של ארבעה קרענו רצועות משמיכות וקשרנו אותן לידיים ולרגליים של הגופה וגררנו אותה על הארץ עד לבור ושם היינו משליכים אותה פנימה. מהשיפשוף על האדמה כמעט ולא נשאר בשר על גבו של המת.

גררנו את הגופות מהבוקר ועד הערב. אלפי אנשים חיים־עדיין היו עושים ללא־הפוגה את הדרך, שאורכה קילומטר אחד בערך, אל הבור ובחזרה, בקצב ובמהירות. אם קרה ועמדנו לרגע או האטנו בהליכה, היו השומרים הגרמנים שעל מגדלי־השמירה פותחים עלינו באש. מי שנפגע מהיריות נקשר גם הוא בארבע רצועות השמיכה וגרר על־ידי חבריו אל הבור.

בברגן-בלזן לא פעל קרמאטוריום. משימתם הדחופה והמרכזית של הגרמנים הייתה לחיפז מרבבות* הגופות ולהסתיר את סימני הפשע מפני הכחות הכובשים המתקרבים. צריך היה להספיק לכסות את הבור. למשימה זו הם גייסו את כל אוכלוסיית המחנה, את כל מי שמסוגל היה עדיין לעמוד על רגליו ולהלך. מורעבים, תולים ותשושים, שלדי־אדם מהלכים, הדומים יותר לגופות שגררנו מאשר ליצורים חיים, היינו עוד כוחנים את פניהם של המתים ומחפשים ביניהם קרובי משפחה. אפילו בתוך־תוכו של הגחיתום הזה, כשאני עצמי גם קרוב וגם דומה יותר לגויה מאשר לאדם חי, התקוממה נפשי למראה הזוועה הזאת, ההשפלה והבושה. גררנו גערות יהודיות צעירות, שבפניהן המעוותים מייסורים וסבל, בגופותיהן הערומות, ברגליהן הפשוטות הקשורות ברצועות השמיכה, ניתן היה עוד להבחין סימני יופי ונעורים. אנו גררנו אותן דרך הרחוב הראשי של המחנה, לעיני השמש ומול פני השקמים השותקים.

ראיתי גם איש החולץ עם הזרם בכיוון הבור, לא אחד בתוך צוות. לבדו הלך. הוא החזיק בידי רצועה של שמיכה והיא הייתה קשורה לרגלו של תינוק, תינוק שכאילו זה עתה יצא לאוויר הצולם. מי הייתה האם שילדה יצור חי בממלכת־מוות זו? איפה היה אלוהים במעמד זה?

עם ערב, כאשר תם „יום־העבודה“, שוב נמצאנו מרוכזים באותה חצר

* הרשימות ששרדו ואומדנים מהימנים שונים מצביעים שבברגן-בלזן מצאו את מותם 50,000 איש מטיפוס, רעב, מחלות קיבה ומעיים ומעיניים שיטתיים של אנשי ה־S.S. והקאפוס.

מגודרת, מול אותו הצריך, ושוב הופיעו בעלי השוטים, שבמהלומות אכזריות דחפו־דחו אותנו פנימה, ושוב התנהל מאבק אכזרי בין האסירים על מקום, על הסיכוי להישאר בין החיים גם למחרת בבוקר.

בעצם לאחר יום כזה שעבר עלינו וכדיעה שגם למחרת לא צפוי שום שינוי לטובה ונמשיך לגורר גוזיות ולספוג מכות ואוכל שוב לא נקבל — מה טעם היה להיאבק עוד כל־כך על החיים?

אומרים שלחיים חוקים משלהם וכל עוד האדם חי הוא נלחם, אך לי היה נדמה אז שאילו הגרמנים היו באמת משתלטים על כל העולם, לא היינו נאבקים על החיים בעולם כזה, אבל ברגעי הראש הגדולים זכרנו שקיים גם עולם אחר ושסתחולל מאבק איתנים וההכרעה היא קרובה, האטנונו בנצחון של עולם החופש, אמונה זו היא שנתנה לנו כוח להיאבק על כל יום נוסף של חיים.

ועבר עוד יום, עם בוא הערב נחרדתי כשנוכחתי במלחמה האכזרית שהפילה בלילה הקודם חללים רבים בתוך הצריך ושגם הערב אין מנוס ממנה, החלטתי שבין שתי סכנות חמורות שאורבות לי, אבחר בוו שיש עמה סיכוי מסוים לתצליח, הצעתי לחברי הקרובים לי ביותר לא להישאר במשך הלילה בצריך, אלא להסתתר בחוץ, ידעתי היטב שחיילים גרמנים מפטרלים בשטח כל הלילה ואם יתפסו אותנו לא יהססו לירות בנו בו־במקום, אבל נותר הסיכוי שאולי לא יגלו אותנו, חברי, ברובם, דחו את ההצעה ורק אחדים בלבד טיפסו יחד אתי בתשכה דרך החלון החוצה, עוד לאור היום ראיתי שמאחורי הצריך היו מונחים גרוטאות ושברי כלים שונים, כאן הסתתרנו, שכבתי כל הלילה מאחורי ארון שבור ושמעתי בבירור את צעדיהם וקולותיהם של החיילים הגרמנים שמספעים לפעם היו עוברים סמוך עליידי בלי להשגיח בי, הם גם לא גילו את שאר חברי, לפנות בוקר חזרנו דרך החלון אל הצריך, עבר עלינו לילה של פחד וחרדה, אבל גם שעות ללא מאבק אכזרי על מקום וללא סכנה להימחץ או להידרס חיים.

המשכנו לנהוג כך גם בלילות הבאים, ובינתיים, כל יום וכל לילה החמירו את מצבנו וקירבו אותנו לקץ נקאי של מוות ברעב, לא קיבלנו שום אוכל וגם לא היתה שום אפשרות להשיג אותו, אכלנו כבר קוצים יבשים והתחלנו אפילו לחטט בכיסי בנדיהם של המתים אותם גררנו — אם במקרה היה עליהן לבוש — אולי נשתירו בהם פירורי לחם.

בקצה המחנה, קרוב לגדר החיצונית ולא הרחק מאותו בור לתוכו זרקנו את גוזיות המתים, היתה ערימת האשפה של המחנה, מסוכן היה להימצא בקירבתה, כי כל המתרחש סביבה היה גלוי לעיני השומרים שמעבר לגדר, ובכל זאת, הסיכוי למצוא בתוך האשפה שאריות אוכל, קליפות תפוחי־אדמה או טלק בהמות רקוב גבר על הפחד, היינו מסתכנים ומנסים, בינתיים הביאו הגרמנים חיילים הונגרים נאמנים כתגבורת לשמירה על המחנה מבחוץ, אלה יכלו לראות בבירור את היצורים המזוהים המחטטים בערימת האשפה המסריחה, והם החלו לירות, אולי סתם לשם שעשוע, הירויים נשארו על ערימת האשפה, מי שהצליח להימלט חדל להתקרב לשם.

אך הרעב הלך וגבר וככל שגבר פחת הפחד, כמעט וכבר לא היה מה להפסיד,

אם נמשיך לא לאכול ממילא במוות. אם נסתכן — אולי נצליח; ואם נסתכן ולא נצליח — הרי זה כבר לא משנה.

הנכון הוא שלא עסקנו בחישובים ובניתוח המצב. האינסטינקטים שלנו פעלו עדיין והם קבעו את ההתנהגות הן של הפרט והן של קבוצות. אחרת קשה להסביר כיצד הגענו להבנה בינינו ולשיתוף-פעולה מבלי שנדברנו ומבלי שהקנו את האנשים מקודם למה שעמד להתרחש.

מטבח המחנה, שמומן כבר לא ספק אוכל לאסירים, עמד במרכז „הרחוב“ מצד הכביש. על האדמה שבין המטבח והכביש נשתיירה ערימת סלק בחמות, ממנו היו פעם מכינים מרק. שני חיילים גרמנים המזוהים בנשק אוטומאטי שמרו כל הזמן על הסלק. היינו רואים יום-יום גם את הסלק וגם את החיילים. יום אחד עלתה בצוות שלנו ובוה אשר בקרבתנו המודעות שערימת סלק זו היא התקווה היחידה והסיכוי האחרון להינצל ממוות ברעב. ועיבדנו תוכנית: כאשר נגיע אל מול הערימה נעצור, כביכול כדי לחזק את הרצועות בהן גרדנו את הגופות. ייווצר פקק תנועה שיאלץ גם את הצוותים שיבואו אחרינו להיעצר. באגדרלמוסיה שתיווצר במקום נסתער כולנו על ערימת הסלק.

כשעצרנו מול הערימה, ואסירים אחרים נעצרים בעקבותינו, נטשנו את הגופות ורצנו הישר אל הערימה, כשרבים מצטרפים אלינו. עד לאותו רגע התנהל הכל לפי ששירנו. תגובות האסירים היו צפויות מראש, והם לא נזקקו להסברים. אך מאותו רגע שהגעתי לערימה וידי אהוו בסלק, לא הרגשתי במתרחש סביבי ובמה שקורה לאנשים. כל חי, כל חושי היו מרוכזים עכשיו רק בסלק זה שבידי. פתאום הבחנתי בשריקת כדורים וחשתי בנתוי סלק שמכים בפני. כדור פגע בסלק המונח לפני. גמלטתי מהמקום כל עוד נפשי בו, כשהסלק מוסתר מתחת לחולצה. תוך כדי הריצה חיריות חישבתי את כמות הקאלוריות שברשותי ומיספר הימים שנוספו לי לחיות. הייתי מאושר.

המהומה שקטה. מיספר אנשים נפגעו ונשארו מוטלים על ערימת הסלק. הדבר שהעסיק אותי כעת היה השמירה על קלח הסלק הגדול והשלם. להתהלך בין אסירים מורעבים עם רכוש כזה, היה לא פחות מסוכן מלבצע את הפשיטה על הערימה. היו עלולים להרגיני כדי לזכות בו. חילקתי את הסלק בין אחדים מחברי ולמרות זאת נשאר לי עוד נתח גדול לאכילה. אני משוכנע שאוכל זה הציל את חיי.

מברגן-בלון רוכזו אסירים מכל ארצות-הכיבוש ובני עמים רבים ושונים חיי, סבלו וסחו זה על-יד זה. אפשר היה ללמוד כאן על השונה והדומה בתגובה, בכוח העמידה ובצורות ההתנהגות. שמתי לב, למשל, שמבחינה פיזית עולים האסירים הרוסים על כל האחרים. הם היו החזקים ביותר בכשרם הגופני. אחריהם הפולנים. לעומתם נצטיירו אנשי הדרום, כמו היוונים והאיטלקים, כחלשים ביותר. אנחנו, היהודים, נמצאנו בין שתי הקבוצות הנ"ל. אולם גם בינינו נתגלו הבדלים בכוח העמידה הפיזית. יהודי יוון ואיטליה גילו פחות חוסן גופני מאשר אחיהם הצפוניים.

והיו גם הבדלים בצורת ההתנהגות. מסוכן אמנם לעסוק בהכללות, אך איני

יכול להתעלם מהעובדה שהמחנה היוותה כעין מעבדה נסיונית עצומה. רבבות בני-אדם הובאו כאן למצבים קיצוניים, כל-כך בלתי-מתקבלים על הדעת, ששום אדם עוד לא התנסה בהם. מקובל היה לחשוב, שבתנאים המקובלים כבלתי-אנושיים מאבד האדם את צלמו האנושי והתנהגותו מוכתבת רק על-ידי האיג' סטינקטים הראשוניים, תהייתיים, וכשהמדובר לא בפרט אלא בהמון בני-אדם, הפרט אינו רואה עצמו יותר אחראי למעשיו, ניתן לחשוב שאז כל הסייגים בעלמים והקליטות של התרבות האנושית נושרות.

ניתן היה לחשוב כך, ובכל זאת ולמרות הכל — לא הכל בעלם. נשאר סייג אחד ברור וחד-משמעי, והוא אולי בקודת-האור היחידה בכל האפלה הזאת: ההמון העצום הזה, אף בשלבים החמורים ביותר של קיומו הפיזי, לא הפך להיות לחברת אוכלי בשר-אדם; אף בסירוסו הנואש לא נגרף למעשי קאניבאליזם. ותופעה כזאת אמנם היתה קיימת כברגן-בלזן. אנחנו, גוררי הגוויות, היינו מוצאים לא פעם גוויה עם בטן פתוחה שחסר בה הכבד. התהלכה סברה שהכבד נאכל. נוכח המוות ההמוני ברעב, נוכח חוסר כל סיכוי להישאר בחיים — אולי זה היה דווקא המעשה הראציונאלי ביותר והמנצח היחידי. אך אני לא קלטתי בין כל האנשים הרבים שהייתי במחיצתם אפילו והרהור מחשבת על אפשרות כזאת. מעשים כאלה עוררו בדי ושאט-נפש. ואני מצו להגיד שבחוג הגדול הזה של אסירים יהודים, בו הייתי כל הזמן — ואני הייתי אחד מהם, והם כמוני — היה זה הקר הברור, המבדיל, המאפיין אותנו ביותר.

המשכנו לעבוד בפינוי הגופות מתצריפים המלאים, וככל שהערמה פחתה וגופות המתים היו קרובות יותר לריצפה הן היו גם קרובות יותר להתפרקות ולרקבון. לא היו לנו מים לרחוץ את ידינו לאחר ה"עבודה" הזו וגופנו היה מלא פצעים ושריטות. היינו מנקים את ידינו, במיוחד את איזור הציפורניים, על-ידי שטיפתן בשתן של עצמנו.

מה יהיה גורלנו הסופי לא ידע איש. האם יפנו הגרמנים גם את המחנה הזה או כבר לא יספיקו להקדים את כוחות הכיבוש — זאת לא יכולנו לנחש. התחלנו לחשוב על בריחה. התחלקנו, בחבורתנו, לקבוצות בנות שלושה ודאגנו שיהיה ביניהם לפחות גם דובר גרמנית וגם מישהו חזק יותר.

יום אחד, בלי שידענו מדוע, פקדו עלינו להפסיק בגרירת המתים ולהתרכז בחצר שלפני הצריף באמצע היום. לפתע קלטו אדוני רעש מים זורמים מכיוון המקלחת. מאז הגעתי לברגן-בלזן עוד לא שמעתי רעש כזה. רצתי מכיוון המקלחת ונדחקתי בין המון בני-אדם לרחוץ את גופי במים זורמים. כשחזרתי לחצר לא מצאתי בה את חברי. הייתי בהלם. ברור היה לי שבלעדיהם לא אוכל להתקיים. מלא סחד וחרדה התרוצצתי בין אנשים ושאלתי וחיפשתי. לפתע ראיתי את יושקת צולנר מבואפשת. הוא היה שייד לחבורתנו. מביגר היה מאתנו. שירת כסגן-אלוף בצבא התעגרי בעת שלטונו הקצר של בלה קון. הוא שכב ופצח בכבושות באדמה. "יושקת, היכן כולם?", צעקתי. "ברחור", ענתה, "הסתננו לתוך טראנספורט של אורחי שווייץ העומדים להשתחרר". "אז מדוע אתה כאן?", שאלתי. "אני כבר זקן מדי", אמר, "ראין לי כוח. החלטתי למות פה". ושוב כבש את פניו באדמה.

לא יכולתי לעזור לו. אחוז יאוש ותקווה רצתי הלאה. מרחוק ראיתי טור ארוך של אנשים בבגדים אזרחיים, המסודרים ליציאה מהמחנה. ביניהם הבחנתי בחברי. גדר הפרידה בין החצרות והיה בה פתח. עלידו ניצב שומר, אסיר רוסי. ביקשתי להגיע לי לעבור והוא סירב. לאחר תחנונים מרובים הוא הסכים לא להסתכל. עברתי. ראיתי ערימת בגדים מונחים על האדמה. מצאתי סרבל אזרחי, לבשתי אותו על בגדי ומיהרתי להסתנן אל בין חשורות. לרוץ מולי, המשגיח על השווייצים הבחין בי וציווה עלי לעזוב מיד את המקום. בקשותי לא הועילו. יותר מדי אנשים „זרים“ הסתננו לקבוצה זו וזה עלול היה להזיק לאזרחי שווייץ. הוא איים למסור אותי לידי הגרמנים. בינתיים, כנראה, גם הגרמנים הבחינו במתרחש ופתחו כאש אוטומטית על האנשים שהיו בשורות. התחילה בריחה מבוהלת. חברי, כמו מסתגנים אחרים, רצו לעבר הגדר.

אחד לא ברח ונשאר בטור של אזרחי שווייץ. היה זה קאפו החייטים בוויי-סגןסדורף, גם הוא מן החבורה שלנו. לאחר המלחמה נודע לי שהוא אסנם הצליח לצאת עם הקבוצה הזאת והגיע אתה לשווייץ. אנו, שלא היה לנו מזל כזה, חזרנו לאותה חצר שממנה יצאנו. רק ירשקה צולגר שמח לראותנו. הוא שוב לא היה לבד (והוא אף זכת להגיע ליום השיחרור!).

ובמחנה הכל כרגיל. גם הלילה הזה לא נבדל משאר הלילות — בשוטים גורשנו לצריף הדחוס. גם הלילה יצאנו מעטים דרך התלון, וכשהאיר תבוקר המשכנו בגרירת המתים. אלא שביום זה דווקא היו הגופות שונות. הגרמנים הביאו טבחון משאית מלאה גוריות שלהן מראה אנושי גורמאלי; אפילו מתים שמנים היו ביניהם ולבוש כולם נקי ומסודר. השמועה אמרה שאלה הם גרמנים אזרחיים, שבגלל סיבה כלשהי (ובלתי ידועה לנו) נורו למוות עלידי בני עמם והובאו הנה ל„קבורה“. גם אותם גררנו בצוותים והשלכנום לתוך אותו הכור.

ללא תפסקה, ללא הפוגה כלשהי, נמשכת גרירת הגוריות עלידי אלפי אסירים שהלכו הלך-וחזור, הלך-וחזור, ויריות הגרמנים תכפו עכשיו יותר ויותר — כי משעה לשעה אול הכוח והתשישות גברה וההליכה מתחילה להיות איטית יותר ויותר, עד שנפסקת לחלוטין.

בזמן הזה הרעב כבר חדל כאילו להציק לי. נהייתי אטום ומחוסר תחושות ורגשות. כנראה שהתקרבותי כבר לאותו שלב — והוא האחרון — בו אין כבר מצוקות ורצונות. ד"ר שיינפלד, שפעם הייתי עוזר לו ככל שיכולתי, בא אלי והודיע שהוא אינו יכול להחזיק יותר מעמד. הציע לי ללכת אתו לערימת האשפה ולחפש שם קליפות, סירבתי. ביקשתי ממנו לוותר על הרעיון. זכרתי את החיילים ההונגרים חיוורים שם ללא הבחנה. ראיתי בהליכה לשם מעשה התאבדות. הרופא ניסה לסדל גם אחרים להצטרף, וכשלא נענה — הלך לבדו. הוא הגיע לערימת האשפה המסריחה במאמץ אחרון לנסות להציל את חייו. בשעה שנבר בערימה וחפש פירורי מזון פגע בו כדור שירה לעברו חייל הונגרי. הוא נשאר מוטל מת על ערימת האשפה של ברגן-בלזן. (לאחר המלחמה נקרא רחוב בבודאפשט על שמו של ד"ר שיינפלד, לאות הוקרה של הממשלה לזכרו ולפועלו.) גם התמותה בין גוררי הגוריות עלתה וגברה מיום ליום. בין האתמול והיום

הפריד רק יום אחד; אך אורכו של יום אחד בתנאים אלה לא ניתן למדידה ולהערכה במושגים רגילים. היתה זו משימה על-אנושית לחזות מעמד עוד יום — רק עוד יום אחד. יום-יום שמענו את ירי התותחים. רחוקים עדיין. היה מוסכם בינינו, שכאשר נזכה לשמוע ירי-מקלעים, זה יהיה סימן ליום השיחרור; אם, כמובן, לא נמות לפני זה או הגרמנים לא ירצחו את כולנו ברגע האחרון. ובוקר אחד, לאחר שהספקנו כבר לעשות מיספר „סיבובים“ אל הבור וממנו שמענו פתאום ירי-מקלעים. צעקות פרצו מגרונותינו, זרקנו את הגוויות והתחלנו להתחבק ולצהוק. הגרמנים שעל המגדלים ראו את המתרחש ופתחו באש אוטומטית מכמה כיוונים, ומיד נפלו הרוגים, ומי שלא נפגע חזר לגרור את הגופות כאילו לא אירע דבר. בין הגופות שגררנו היו גם של אלה שנהרגו זה עתה. הפגיעות היו שונות מהרגיל. ראיתי אדם צעיר שנפגע בראשו, שנותרה ממנו רק מחצית גולגולת. אצל אחר היתה כל כף תיד מרוסקת. הסקנו מכך שהפעם השתמשו הגרמנים בכדורי דום-דום.

הדי היריות מרחוק הלכו וגברו. שמענו אותם היטב, אך המשכנו ללכת ולגרור את הגוויות. הרגע לו ציפינו טרם הגיע. בצעוריים פקדו עלינו להפסיק את העבודה ולהתרכז במיפקד. כאן הפרידו בין האסירים היהודים לבין האסירים האחרים והובילו אותנו לחצר אחרת בקצה המחנה, קרוב לגדר החיצונית המוקפת במגדלי-שמירה. בינינו לבין המגדלים לא הפריד עכשיו שום מבנה. פקדו עלינו להסתדר בשורות והודיעו שעומדים לחלק לנו אוכל. מה כוונת הגרמנים כעת, האם עומדים לרצוח אותנו? נזכרתי בתזמורת אותה ראיתי בכניסה לאשוויץ וכולל הסידורים המתוחכמים שהנהיגו כדי להוליכנו שולל. הגה הם מחלקים לנו אוכל. כף גבינה לבנה. מי יודע אם בזמן ההלוקה לא תיפתח עלינו אש מן המגדלים? אך אנו עומדים בשורה עם כולם וכמו כולם. לפתע מגיע לאוזני רעש של מנוע, וזה רעש שונה משל המכוניות הגרמניות. עוד אני מנסה להבין את פשר השוני — ואני רואה טאנק גדול-ממדים דוהר מחוץ לגדר. טאנק אנגלי. השתוללות של שמחה פרצה בין האסירים. הגרמנים המבוהלים ירדו מהמגדלים. רגע השיחרור הגיע.

אך הטאנק דהר קדימה. הוא היה יחיד ואפילו לא נעצר. אחריו לא באו אחרים. השומרים הגרמנים חזרו חיש מהר למגדלים ופתחו באש צפופה על המון המשתולל משמחה. חיפשתי לעצמי מסתור כלשהו, קפל קרקע שיגן על ראשי מפני תקליעים. חשבתי לעצמי מה מגוחך יהיה ליהרג עכשיו, רגעים ספורים ממש לפני השיחרור ולאחר שעברתי את כל הגיתיונות הזה עד לרגעים אלה. שכבתי על האדמה, כולי דרוך ומצפה, ולא ראיתי מה מתרחש מסביב. פתאום שמעתי קול המכרז שאנו משוחררים, ושכל אחד יוכל לשוב לביתו. בהרבה לשונות נאמר הדבר, ברמקול. עתה גיליתי את הטאנק שעמד בתוך המחנה. טאנק אנגלי על אדמת ברגן-בלזן. הפעם הוא לא היה יחיד.

IN THIS ISSUE

Sources and Evidence

- A horrifying episode, one of many, concerning atrocities which the Germans committed to the Jews in the death camps at Bergen Belsen, is described in evidence by **Mandy Gur**, a member of Kibbutz Dahan. Gur was born in Transylvania. This area came under Hungarian rule during the Second World War. He was amongst the deportees in the first transport of Hungarian Jews shipped off to Bergen Belsen and was cruelly tormented while on the death march. Only very few have lived to relate their experiences. After this terrible ordeal, he was returned to the concentration camp and managed to remain there until the entry of the British Army tanks. Terrible acts were committed by the Nazis even after the arrival of the first British tank.
- **Raphael Kochavi**, a member of Kibbutz Dorot, was one of the 480 young pioneers aboard the illegal immigrants vessel "Dora", which was under the command of Zvi Spector and Amiram Shochat (Both perished with the group of 23 who died off the coast of Lebanon). This is the last illegal immigrant ship that reached Palestine before the outbreak of the War. The old vessel succeeded to overcome all technical, political and physical obstacles. It crossed the Atlantic, passed through the Straits of Gibraltar and sailed through the Mediterranean Sea to reach the Coast of Palestine and unloaded its cargo of illegal immigrants before they could be detected by the British.

Articles

- **Yisrael Gutman**, of the Institute for Contemporary Jewry of the Hebrew University in Jerusalem, has researched studies of writers who dealt with the subject of the Nazi Concentration Camps. He endeavors to define the character of these camps, which played a special role in implementing the racial Nazi ideology. Through an analysis of the facts and figures he contends that the death camps went through different stages towards fulfilling the role assigned to them. It was a systematic imposition of Nazi domination. He explains the ideology with regards to absorbing the different peoples, who were inmates. The phenomena of holding millions of persons in prisons, for years, requires an intensive research, that would depict the means of governing and exploiting the unique German concentration camp system.